

הפטירות והכמהין הינם נושא רב עניין בפרט בסדר זרעים, פטור הפטריות מפאה וממעשרות, הנידון לגבי שביעית, אך גם בהלכות אחרות אנו נזקקים לשאלה אודות דינה של פטריה, כגון בהלכות ברכות. והגם שקצר המצע מהשתרע ביקשנו להביא לפחות בקצרה את ההוראה שקבלנו בזמנו ממרן רבינו הגרי"ש זצוק"ל אודות כשרות הפטריות לפסח.

רבי יוסף יקותיאל אפרתי שליט"א

ראש בית המדרש

פטירות בפסח ודינם לגבי ברכה, תרו"מ ושביעית

הגדרת מיני הפטריות, יש בה נפק"מ לכמה וכמה נושאים, לברכה, לחיוב פאה תרו"מ ושביעית, והנה מרן רבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל נשאל האם מותר להשתמש בפטריות בפסח כאשר הם גדלים על גרגרי חיטה מוחמצים (כפי שיבואר בהמשך). להבנת ענין זה, נקדים כמה יסודות בעניני פטריות.

א. פטריות לברכה:

בגמ' בברכות (מ ע"ב) איתא, "ועל הכמהין ופטירות אומר שהכל", וביארו רבותינו הראשונים (ראה תר"י, וערוך) דגם כמהין הינם סוג פטריות הגדל בתוך הקרקע לעומת שאר הפטריות הגדלים על גבי קרקע. ובהמשך הגמ' "למימרא דכמהין ופטירות לאו גידולי קרקע נינהו, והתניא הנודר מפירות הארץ אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטירות, ואם אמר גידולי קרקע עלי, אסור אף בכמהין ופטירות, אמר אביי מירבא רבו מארעא מינקי לא ינקי מארעא". וכעין זה (נ"ה ע"ב) "מינק מאורא ינקי ולא מארעא". מבואר בגמרא דהשוני בין גידולי קרקע רגילים לפטריות, הינו ביניקה - דאין לפטריות יניקה מן הקרקע, ולכן אין הפטריה אף שהיא גדלה בארץ. נחשבת כגידולו מן הקרקע או מן הארץ, ולכן ברכתם שהכל ולא בורא פרי האדמה.

ב. הפטריה בימינו:

ומעתה עלינו לברר מהי הפטריה - לידע האם מה שנקרא בזמנינו "פטריה" שונה מאותן פטריות שבגמרא.

הנה המקובל אצל רבותינו, שפטירות שעליהם דיברו חז"ל הן הן אותם הנקראים גם כיום בשם זה, אמנם רש"י בברכות (מ ע"ב, ד"ה מירבא) כתב שפטירות "מלחלוחית הארץ הם גדלים על עצים ועל כלים" אבל אין כוונתו לשלול פטריות "רגילות", אלא לציין שהפטריה

יכולה לגדול גם על עצים ועל כלים, שהרי בהיותה "טפיל" היא יכולה למצוא מזונה - גם בעצים וכלים. וראה ברש"י שבת (קח, א) ובתענית (כג, א) - שכתב לתרגם פטריות (בולין) בולייץ שכך נקראים פטריות בצרפתית עתיקה.

אך למעשה יש שינוי בגידול הפטריות בין זמננו לזמן חז"ל, בעבר היו הפטריות גדלות באופן טבעי "מעצמן" במקומות כמו מערות, או איזורי טחב, כיום הפטריות עליהם אנו דנים גדלים באופן "מתורבת" על ידי תהליך מסודר הכולל בתוכו גידול "מנבג" (שהוא תא זעיר הנלקח מחלקים של פטריה קיימת) עד לפטריה השלמה. יצויין כי פטריה ה"כמהין" אותם פטריות שגדלות בתוך הקרקע, בהם אין כמעט גידול מתורבת וכל האסיף של פטריות אלו הינו בחפירה בקרקע ובאמצעים לאיתור הפטריה, ויש בנותן טעם להעתיק מה שכתב מרן הגר"נ קרליץ זצוק"ל (חוט שני שביעית, מהדורה חדשה עמ' פח) "ובזמנינו יש שמפרישים תרומות ומעשרות מפטריות, וצריך לומר לדבריהם דמה שאנו קורין היום פטריות זה לא אותן פטריות שהגמ' דיברה עליהן, אך אילו היה פשיטא להם שהם אותן פטריות שהגמ' דיברה עליהן ודאי שלא היו מפרישים מהם תרומות ומעשרות ועל כן אין שביעית נוהגת בהן וכדלעיל" - הרי שהעתיק דעה כי יתכן והפטריה בזמנינו אינה שווה לפטריה בזמן חז"ל אולם לא סבירא ליה הכי.

להבנת העניין העתקנו מה שכתב אחד מהעוסקים בגידול פטריות (כמובן הדברים מובאים בקיצור לצורך הבנת הנושא).

ג. דרך גידול הפטריות (המתורבתות)

1. מכינים "נבגים" (התא הראשוני ממנו צומחת הפטריה) - שנקלח מ"כובע" פטריה קיימת.

לאחר מכן נוטלים גרעיני חיטה ומבשלים אותם במשך חצי שעה ומוסיפים חומרים כימיים כדלהלן: אבקת סיד (קלציום קרבונט) קלציום סולפט, ואבקת טלק. מערבבים ע"מ להגיע לרמת חומציות מסוימת (מצב שעדיין אינו פוסל החיטה כשלעצמה מאכילת כלב).

ממלאים את התערובת הנ"ל בשקיות ניילון ומעקרים אותה ע"מ להשמיד את החיידקים והאורגניזמים האחרים. ואז מוסיפים נבגים (המתבונן יוכל להבחין בנקודות קטנות לבנות המודבקות על גרעיני החיטה) ולאחר זמן - וע"י פעולה של חימום וקירור וכו' מתפתחים הנבגים בשקיות ומוכנים לשתילה.

2. הכנת מצע השתילה:

מערבבים קש של חיטה, או אורז, בתוספת זבל של תרנגולים, (חומר כימי חריף הנמצא באופן טבעי גם במי רגלים אך ניתן ליצור ע"י תערובת אמוניאק, גפת של גרעיני כותנה (עוגות כותנה הנשאר לאחר מיצוי השמן), וקלציום סולפט.

ע"י תהליך עיבוד (של חימום וקירור, תסיסה והחלפת מקום וכו') התערובת מתמלאת בחנקן ולאחר מכן מעקרים אותה ולבסוף הקש מגיע למצב של רקבון, הטמפרטורה מורדת באופן איטי והמצע מוכן לשתילה.

3. השתילה ונביטה

שותלים את הנבגים עם השקיות הנ"ל על המצע הנ"ל (קומפוסט) ומכסים ("עפר עליון") בתערובת של חימר, בוץ ופסולת, מקררים לטמפרטורה נמוכה של 21 מעלות.

עד שמכסים הדברים בעפר עליון אין ("הנבג") הפטריה מתחילה לגדול, רק לאחר מכן כביכול הנבג הצמוד לחיטה, "חושש שהוא עומד למות" ומייצר קורים נוספים ע"מ לשמר את המין, חוטי התפטיר אלה גדלים ומתפתחים לפטריה שאנו מקבלים.

ע"כ מדברי הכותב הנ"ל.

בבואנו לעסוק בדברי רבותינו בהגדרת הפטריה, יש לציין להקדים כי תהליך הגידול בפטריה ואכילתה שונה מתהליך הגידול בצמחים או בבעלי חיים. כידוע הצמחים נבראו בצורה שבכוחם לבצע פעולה של "פוטוסינטזה". לאמר, הם נוטלים מהקרקע חומר גלם שאינו מעובד דיו ואחר היניקה הצמח "מפרק ומטפל" בחומר ומתאים אותו לצרכיו, לעומת זאת בעלי החיים אוכלים את האוכל כמות שהוא. ובניגוד לשני מינים אלו ברוב הפטריות יש תהליך יחודי כאשר "קורי" הפטריות דרך זרזים (אינזימים) של עיכול "מטפלים" בחומרים שנמצאים מסביב ולאחר מכן בהתהליך הגידול הפטריה שואבת לתוכה את החומרים הללו. נמצינו למדים שהבהמה אוכלת אוכל שמתאים ומוכן לה, הצמח יש לו כח לקלוט חומר שאינו מעובד דיו בשבילו, ובתהליך הפוטוסינטזה הופכו למאכל שמסייע בגידולו, ואילו הפטריה צריכה לבצע פעולה מסוימת בחומר שסביבותיה שאחר כך "יאכל" על ידה.

ד. פטור פטריות מפאה ומעשרות

במשנה בפאה (פ"א מ"ד) מצאנו - שחייב פאה קיים רק במה שגידולו מן הארץ ומבואר בגמ' פסחים (נו, ב) למעט כמהין ופטריות. ובביאור הדבר כתב הרמב"ם (שם בפירוש המשניות) "וגידולו מן הארץ רצונו לומר שיהיו לשרשיו שריגים משתרגים תחת הארץ ובהם יפרה, להוציא מכללם הכמהין והפטריות שאינם חייבים בפאה מפני שאמר הכתוב קציר ארצכם" - לאמר, לפטריה אין מערכת שורשים. לעומת זאת בר"ש כתב "כמהין ופטריות אין להם שורש בארץ ויוצאים משמנונית הקרקע ומאורא קא רבו". (ועיין תוס' נדה נ ע"א ד"ה וגידולו). - ובריבמ"צ והרא"ש ציינו "לאפוקי כמהין ופטריות דמאורא קא רבו".

גם לגבי חיוב מעשרות מבואר במשנה שחיובם רק כאשר גידולו מן הארץ, ובירושלמי ריש מסכת מעשרות נשאל ר' יוחנן, כמהין ופטריות מהו שיהיו חייבין במעשרות, א"ל כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך, דבר שהוא נזרע ומצמיח יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות. רבי יונה מפי' לישנא מפני שהארץ פולטתן.

ולכאורה שני טעמים בירושלמי לפטור פטריות במעשרות. האחד שפטריות אינן דבר שנזרע ומצמיח. בביאור טעם זה כתב המהר"א פולדא (שם) כמין שני מהלכים, "שאין גידוליהן באה ע"י זריעה, שאם נטע כמהין ופטריות אינן מצמיחין, ועוד שמעצמן הן גדילים בלא זריעה ונטיעה כלל". למעשה, גם הראשונים מפרשי המשנה, הרימב"ץ והר"ש הביאו את דברי הירושלמי בביאור המשנה, וכתבו שהפטריה אינה נזרעת. אמנם בריבמ"צ הביא כלשון הירושלמי לפנינו "שאינן נזרעים ואינן מצמיחין" [ועיין במהדורת הירושלמי של ביהמ"ד אמונת אי"ש, שיש שהגיהו בריבמ"צ במקום "ואינן" - צ"ל "והינן", הרי שלפי גירסה זו פטריות נצמחים אף שאינן נזרעים]. טעם נוסף נאמר בירושלמי שהארץ פולטתן, ובביאור פולטתן כתב המרא"פ "ולא ינקי מן הארץ לפיכך אינן נקראים זרע הארץ". ענין זה שלא ינקי מן הארץ הוא השוני המובא בברכות (מ, ב), ובנדרים (נה, ב), הרי דההסבר הראשון בירושלמי רואה את העדר הזריעה - כשוני שבין גידולי קרקע ופטריות לגבי פטור מעשרות, [אלא שבביאור הענין שאין הפטריות נזרעות כתב באמרי נעם להגר"א במסכת

ברכות (מ, ב), שאינם גדלים פרי מפרי שאין זורעים אותם שיהיו גדלים אחד מאחד] ואילו הפירוש השני רואה בהעדר היניקה את היחודיות של פטריות.

כאמור מהר"א פולדא ציין בריש דבריו "שאם נטע כמהין ופטריות אינם מצמיחין", אמנם כיום מגדלים פטריות בבתי גידול בדרך של זריעה על גבי מצע גידול, אולם הדבר אינו מוכיח שינוי מפטריות דידן לדברי המהר"א פולדא המרא"פ, הואיל והמהר"א פולדא התכוון לזריעה בקרקע, [ועיין רמב"ם שביעית פ"א ה"ו דבעציץ מלא גללים אין זה זריעה רגילה ודו"ק] ואילו הפטריה היום גדילה על "קומפוסט" בשילוב זרעי חיטה או דוחן ומצע גידול זה נותן מזונו לפטריה בתהליך ריקבון, כך שאכן אין הפטריה נזרעת מבלי שיהיה לה את אותו מצע גידול, המשמש תחליף לחומר המשמש את הפטריה בטבע (וכמו שיובא להלן), ואין אפשרות לגדל פטריה על קרקע רגילה.

לסיכום מצאנו אם כן ג' טעמים לפטור פטריות בפאה ומעשרות:

- א. חז"ל הגדירו כי הפטריות יונקות מהאוויר ולא מן הקרקע, הסבר זה מפורש בכמה סוגיות, ולפי מה שהבאנו ממהר"א פולדא זהו הטעם השני שמופיע בירושלמי במעשרות.
- ב. יש שינוי בין הצומח לבין הפטריה, הפטריה איננה דבר שנזרע ומצמיח. ודבר זה ניתן להתפרש בשני דרכים, הראשון שאינו בר צמיחה, מזריעת פטריה בקרקע. או שגידולו עצמאי מבלעדי זריעה.
- ג. השינוי במערכת השורשים. שהרמב"ם פירש שאין לפטריה מערכת שורשים ואילו הר"ש צירף להסבר זה את היניקה מהאוויר.

ה. פטריות בשביעית

נמצינו למדים, שפטריות פטורים מפאה וממעשרות אולם לא מצאנו התיחסות מפורשת לגבי קדושת שביעית בפטריות, והשמטה זו עומדת ביסוד הדיון באחרונים בזה. ומשנים הרבה קבלתי מהרה"ג ר"ק כהנא זצ"ל מכתב, שקיבל ממרן הסטיפלער זצוק"ל אודות קדושת שביעית בפטריות, (המכתב נדפס בכתבי קהלות יעקב החדשים ח"א סי' כב) שכותב שלא מצא דבר מפורש אם יש קדושת שביעית בפטריות, הוסיף וכתב "והדעת נותנת לכאורה שכמו שאין בהם דין פאה ומעשרות וכו' ה"נ אין בהם דין שביעית". ובקש לתמוך הדברים מסוגיא דע"ז (יד, א), דאיתא שם "זה הכלל כל שיש לו עיקר יש לו שביעית וכל שאין לו עיקר אין לו שביעית", ומכיון שרבותינו הראשונים פירשו שעיקר הכונה שורש (עי' תוס' שם ד"ה תורניתא) א"כ כמהין ופטריות שאין להם שורש, (כמו שהבאנו מדברי הרמב"ם ועוד ראשונים) הרי אין להם שביעית. ומרן הסטיפלער זצוק"ל כתב בסיום דבריו ששמע שמרן החזו"א דן בזה בשמיטה הקודמת (תשי"ב) "ואין אדם זוכר מסקנתו ז"ל ואנחנו לא נדע" הרי דבמכתבו לא הכריע. יצוין שבצילום מודעה משנת תשי"ב שהתפרסמה ביתד נאמן בשנת תשס"ב, מופיעה מודעה, בה נאמר - "לבקשת רבים אנו מפרסמים הירקות והקטניות המותרים עדין באכילה עפ"י רשימת הזמנים שסידר המומחה של הגאון בעל החזון איש שליט"א", ושם נכתב "כמהין ופטריות שצמחו מאליהן אין בהם קדושת שביעית ופטורין ממעשר" אלא שיתכן ששורה זו לא היתה בהוראת מרן החזו"א זצוק"ל - ורק הזמנים היו עפ"י "המומחה של החזו"א".

אלא שיש להתבונן במה שכתב הסטיפלר להוכיח מהסוגי בעבודה זרה, הרי הראשונים התחבטו בביאור כלל זה עד כדי כך, שכתב הרמב"ן (שבת צ, א) ש"כלל זה אינו מחזור".

ובתוספות רי"ד (ע"ז שם) הסיק "ונ"ל דלא גרסינן זה הכלל כל שיש לו עיקר" כלומר לא מצאו אפשרות בהירה להסביר את הכלל הזה ולכאורה לדברי הסטיפלער זצוק"ל אפשר היה להסביר דכלל זה ממעט כמהין ופטירות, ומדלא כתבו כך הראשונים מוכח שדעתם היא שכמהין ופטירות חשיבי שיש להם עיקר ויש להם שביעית.

אמנם במאירי עבודה זרה (יד, ב ד"ה ולענין שביעית) כתב דמהאי כללא ממעטינן כמהין ופטירות, וז"ל "ויש מפרשין כל שיש לו עיקר כל דבר שהפרי גדל מן השרש, כגון רוב פירות או כולם שיש להם עיקר ומקום באילן שגדלין ממנו, ולהוציא כמהין ופטירות וכשות שאין להם שרש שגדלין ממנו". ואם כן אולי הדבר הינו מחלוקת ראשונים, שמדברי שאר הראשונים בסוגיא ניתן להוכיח שכמהין ופטירות יש בהם קדושת ניתן שביעית.

מרן רבינו הגר"ח שליט"א (בקובץ קדושת שביעית ח"ג, ונדפס שוב בשיח השדה סוף ח"ב בקונטרס הליקוטים סי' ב) האריך בדן קדושת שביעית בכמהין ופטירות, והגדיר דהפטירות גדלים מן הקרקע אבל אינם חשובים כגידולו מן הארץ "ויש לו רק חיבור לארץ כעין חיבור בית לארץ", וסיים "א"כ מסתבר לכאורה דגם לענין שביעית וכלאים אין שייך בו". (ובענין מה שהזכיר כלאים עיין דרך אמונה רפ"ג מהלכות כלאים בביה"ל ד"ה יש מינים).

לעומת זאת בספר הוד צבי להגאון הגדול רבי צבי יהודה אידלשטיין זצ"ל (סי' ד) הסתפק בדבר, ובפרט מחמת דלגבי שביעית לא מובא הכלל דבעינן גידולו מן הארץ בשביעית, הרי יתכן ובשביעית די שיהא חיבורו לקרקע (וכלשון הר"ש דכמהין ופטירות "גדלים משמנונית הקרקע") יעויין שם, ובמסקנת דבריו כתב ההוד צבי דענין קדושת שביעית בכמהין ופטירות הינו במחלוקת ראשונים, דלדעת הרמב"ם ור"ת (בע"ז יד) יש בהם קדושת שביעית ולדעת הר"ש אין בהם קדושת שביעית. וראה עוד בכרם ציון שביעית בגידולי ציון (פרק יג, הערה יב) שהביא דהגרא"י קוק זצ"ל החמיר לנהוג בהם קדושת שביעית יעו"ש.

עד כעת היה הנידון אודות כמהין ופטירות הגדלים באופן טבעי ובזה הבאנו דהכרעת מרן רבינו הגר"ח ק שליט"א שאין בהם קדושת שביעית, מעתה יש לדון אם צורת הגידול העכשוית של פטריות תחייב קדושת שביעית ואולי אף איסור ספיחין. ובמכתבו של מרן בעל הקה"י שהוזכר לעיל כתב "ובאותן פטריות שמטפלים בהם לגדלם, אם עושין בשבילם איזו מלאכה האסורה בשביעית, כגון זיבול וחרישה אפשר דאפילו אין בהם קדושת שביעית אסורים משום ספיחין, דהא איסור ספיחין נוהג אפי' בדבר שאין בו קדושת שביעית מטעם גזירה, כדמשמע בירושלמי מעשרות, וכמש"כ בחזו"א סי' י' סקי"ב, וצריך לברר מקודם כיצד הוא הטיפול בגידול פטריות". ובשיח השדה (הנ"ל) כתב "כעת נודע לי שיש היום מקומות שזורעין כמהין ופטירות בתוך זבל ומתפשטין מהן שרשים דקים, ואם נאמר דבתוך זבל מקרי זריעה (עי' תוספתא שביעית פ"ב ה"א) אפשר דיש בזה ג"כ איסור ספיחין (עי' חזו"א שביעית סי' ט סס"ק י"ז) וזה תלוי במה שנתבאר לעיל בעיקר דין כו"פ וצ"ע", (וראה עוד מנח"י ח"ח סי' צט). ומה שנסתפק בשיח השדה נפשט בדבריו בדרך אמונה הלכות שמו"י (פרק ד' סי' ק יז בבאור ההלכה סד"ה כגון) "כמהין ופטירות אין בהם קדושת שביעית וספיחין". וכן כתב בחוט השני (שמו"י מהודרה חדשה פרק א' ה"ב) שכתב "נראה דלא נוהג בהם דיני שביעית, והן לענין ספיחים וקדושת שביעית וכו' שאין להם יניקה מהקרקע".

ו. פטריות על מצע חיטה

השאלה אם מותר להשתמש בפטריות בפסח הינה דוקא בפטריות "המתורבתות", הואיל

ובתהליכי הגידול של הפטריות יש חיבור לחמץ. הובא בתחילת הדברים שה"נבג" מודבק על חיטה מוחמצת וכך מתחיל גידולו, ולכן יש שעוררו שאין ראוי לאכול פטריות אלו בפסח. להסבר הענין עלינו להקדים נידונים דומים כגון, גידולי איסור ובהמה שנתפטמה באיסור. הדין בגידולי איסור מבואר במשנה (תרומות פ"ט מ"ד) שגידולי תרומה - תרומה אולם ביארו הראשונים (שם) שאיסורם מדרבנן, מ"ח גזרות שגזרו חכמים (שבת, יז, ב), שסברו שהגידולים אסורים מן התורה. (יעוין בארעא דרבנן אות ג ובהגהות עפרא דארעא שם).

אמנם בדבר שאין זרעו כלה יש איסורי הנאה, כמבואר במשנה ערלה פ"א פ"ט) דאין לטעת (לזרוע) פרי ערלה - אולם אם עבר זרע כתב השו"ע (יו"ד רצד סעיף יב) "הפירות שיוצאים ממנו מותרים" [אחרי עבור שנות ערלה מהנטיעה], וטעם ההיתר מובא בנושאי כלים (ט"ז שם ס"ק יח) משום דזה וזה גורם, שהרי העץ גדל מכח פרי הערלה ומכח הקרקע. אף שלדעת התוספות במסכת ע"ז (מט, א) אין אומרים זה וזה גורם כאשר מדובר ב"שני ענינים שונים" קרקע ופרי [עיין שם בע"ז אודות זריעה תחת אשרה]. וכבר ציין הרעק"א (שם בהגהות לשו"ע) "ודעת התוספות לאסור". [וראה עוד תוספות רעק"א נדרים פ"ז מ"ב]. ובשו"ת פרי יצחק (ח"א סי' ט) כתב דהראשונים [רובם] נקטו להתיר. ועיין עוד בדרך אמונה (פ"י מהלכות מעשר שני ציון ההלכה אות ריד). ויש מרבתינו הראשונים (תוס' רי"ד נדרים שם) שהביאו בשם הירושלמי טעם אחר שאין העץ נאסר - אפילו אם נאמר דזוז"ג בכה"ג אסור, הואיל שהאגוז [שהוא פרי הערלה] כבר כלה כאשר העץ צומח. ועוד דנו האחרונים בדבר זריעת חיטה כמה ימים לפני פסח אם יש לחוש שהחיטה מחומצת והוי איסור הנאה, אם הגידולים מתרייעין ב"ת חס סופפ (או"ח י' קד) עיי מנחת משה (או"ח סי' טו), מדין חליפין. עד כה דברנו בגידולי איסור, אבל יש נידון אם גידולי היתר מעלים את האיסור. לדוגמא, [נטיעה שהיא] ילדה שלא עברו עליה ג' שנים ויש עליה פירות, וקצצה והרכיבה [בנטיעה] זקנה שעברו עליה ג' שנים, דמבואר בגמ' נדרים (נז, ב) שאע"פ שהוסיפה מאתיים אסורה, ואף על פי שתוספת זו באה מן הזקנה, הרי הפירות אסורים, וכמ"ש בודאי באה מן הזקנה. וכתב הר"ן (שם) "אע"פ שגידולים של היתר מזקנה קאתו וקיי"ל ילדה שסיבכה בזקנה בטלה, אפ"ה כיון שפירות הללו כבר היו בה קודם שסיבכה אין גידולים שבהם מבטלים את העיקר". העולה מן האמור לעיל שלדעת רוב הראשונים מן התורה באיסורי אכילה אין איסור בגידולי איסור, ואף באיסורי הנאה רבו המתירים, או מצד זוז"ג או בגלל שהאיסור כלה.

אולם כאשר גידולי האיסור אסורים אף כשנתווסף עליו היתר, כמו ילדה שיש בה פירות ערלה שמחמת החיבור לזקנה גדלו הפירות יותר, אין אנו אומרים שהגידולים שנתווספו מבטלים את העיקר אלא הפירות נשארים באיסורם.

עד כה עסקנו בהיתר בגידולים - שיצאו ישירות מן האיסור כנטיעה מאגוז של ערלה.

לעומת זאת כתב הרמ"א יור"ד (סימן ס סעיף א) שבהמה שנתפטמה בדברים האסורים מותרת, ורק אם נתפטמה כל ימיה בדברים האסורים אסורה. ויש שהקלו בזה כמ"ש הפר"ח והפרי תואר (עיין כף החיים סק"א). אמנם יש מן המקילין דס"ל דההיתר הא רק בתפטמה באיסורים בעלמא אבל אם כל ימיה נתפטמה באיסור הנאה - אסורה, [ואף אם במעל"ע האחרון לא אכלה איסורים] ואכמ"ל.

ואף דבאכילת איסור לבהמה - לא מצאנו אריכות דברים ברבותינו האחרונים לא כן בשאלה - אם מותר לשתות חלב מבהמות שאכלו חמץ שדנו בהם רבותינו, אך יש לציין שרוב הנידון המעשי היה בדבר בהמות בבעלות גוי. ובשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' ב אות ד) הביא

ממ"ש החיד"א במחזיק ברכה (או"ח ריש סי' תסח) שהביא ממה שהוא גופא כתב ביור"ד (סי' ס) וסיים דבריו "וצריך לעיין בדין זה וזה גורם וצריך להתיישב למעשה". ומעיין בדבריו ביור"ד מסיק השד"ח לדלעת החיד"א כל הנידון הוא מכיון שחמץ בפסח הינו איסור הנאה, אבל בהמה שאוכלת איסורים - ודאי שמותרת היא וחלבה. [וראה ממ"ש לעיל]. והלא דבר הוא, מה שכתב החיי אדם (נשמת אדם הלכות פסח אות ט) "אני לא ראיתי שום דבר בזה באיזה ראשון או אחרון". ובמה ששתקו הקדמונים האריכו רבותינו האחרונים. וראה בעיקר בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה ס' ב' אות ד) ומעדני שמואל (סי' קיז' סי"ק סא) שהביאו כשלושים דעות של אחרונים בענין זה. וראה מה שביאר בענין בטוטו"ד הגאון רבי אליקים שלנגר זצ"ל ב"הליכות שדה" (גליון 172).

ומנהגם של ישראל קדושים להחמיר שלא להשתמש בחלב בהמה שאכלה חמץ בזמן האיסור, אולם להלכה נסתפקו בזה האחרונים אם מותר לשתות חלב של בהמה שהאכילה נכרי חמץ בפסח, אם נחשב שנהנה מחמץ שאסור בהנאה בפסח, ובספר תשובה מאהבה (ח"ג יו"ד סימן ס) הביא, שמהר"ד אופנהיים אסר לשתות חלב זה, וכך גם כתב במועד לכל חי (מהר"ח פלאג' סי' ב אות כב) וכך כתב גם בבן איש חי בפרשת צו. ובמשנה ברורה (סי' תמח סקל"ג) בענין חלב בהמת גוי שאוכלת חמץ, הביא דעת הפרמ"ג להתיר את החלב שנחלב אחרי מעת לעת מזמן אכילת חמץ, אבל הוסיף דיש מקילים אפי' בו ביום אם אוכלת "שחרית וערבית" מדברים המותרים, כלומר חלב שנוצר כל כולו מאכילת חמץ אסור בהנאה, ואילו בחלב שנוצר מזה וזה גורם, דברים המותרים שאכלה הבהמה ביחד עם חמץ, יש מקילים אפילו בו ביום. וראה בזה עוד בדעת תורה (יו"ד סימן ס ס"ק יב). וודאי בהמה שאכלה חמץ קודם פסח לא מצאנו שיהא בו איסור, למעט מה שהביא בשד"ח מערכת חמץ ומצה (סימן ב) הביא שיש אוסרים אף חלב בהמה שאכלה קודם זמן האיסור, וכתב עליו "מה שהפריז בספר רינון יצחק לאסור אף החלב מן הבהמה שאכלה עד זמן איסור חמץ, אין נראה שיהיה כן שאר דעת פוסקים האוסרים הנ"ל, דלא אסור אלא אם הבהמות אוכלות חמץ בזמן איסורו", ואפי' לדעתו של הרינון יצחק וודאי "בהמה שהפסיקה לאכול חמץ כ"ד שעות קודם זמן איסור חמץ, חלבה מותר בפסח אליבא דכו"ע" [ועיין מעדני שמואל סי' קיז].

[וכבר הבאנו בהליכות שדה גליון 172, שיש לפקח על הרפתות אף קודם חג הפסח למנוע חשש שח"ו ישאר חמץ או יאכילו חמץ בפסח ע"ש מה שהבאנו בשם מרן רבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל]. והנה כבר ציינו לעיל, דדברי רבותינו נאמרו בחלב של בהמת עכו"ם שהאכילה חמץ, אבל אין זה מחמת שבבהמת ישראל הדין שונה, וראה מה שכתב בשו"ת אגרות משה (או"ח א סי' קמז עמ' רסא) דאכן חלב של בהמה שנתפטמה בחמץ בלבד בימי הפסח, מותר מעיקר הדין וכמו שכתב, "היוצא מזה שבהמה ועופות שנתפטמו מחמץ בפסח וכל איסורי הנאה אף בלא אכילת היתר כלל מותרות לאכילה בו בביום, וכן מותר גם חלב שלה אף מבהמת ישראל ואף שעבר על איסור כל יראה ואיסור הנאה מותרות דאיסורא דעבד עגד, אבל הבשר והחלב לא נאסרו מזה". אמנם הוסיף "אבל לבעלי נפש ודאי טוב שיחמיר לעצמו כי יש אוסרין, ולא לאכול החלב ולא לשחוט העוף שידוע שנתפטמה מחמץ לבד, ובסתמא אין לחוש אף לבעלי נפש".

נמצינו למדים, שאף בבהמה או עוף שאכלה כל ימי איסור ואפילו איסור הנאה יש דס"ל דאין איסור לאכלה.

עלה בידנו, שבצומח אנו מביחנים בזרע הנקלט בקרקע וממנו צומח גידול חדש, ובבהמה

אנו רואים אכילת איסור שיתכן והיא מקיימת את הבהמה. והנה הפטריה בניגוד לבהמה ולצמחים, מתרבה מהיצירה הראשונית של "נבג דבוק לחיטה" כאשר הנבג צומח וגדל כ"חוט" תפטר" הרבים ומתרבים עוד ועוד ולכן היו שביקשו לדמות את הפטריה לשיכר הנעשה מחיטה, שהרי הפטריה היא ריבוי של ה"נבג הראשוני הדבוק לחיטה" ואין בזה את ההיתר של פנים חדשות שאנו רואים בצמח ובבהמה.

ישנו שלב נוסף, בו הפטריה "נפגשת" בחמץ - את ה"נבג" הדבוק בחיטה שותלים על גבי קש. והרבה פעמים קש זה הוא של חיטה אשר אנו חוששים שיש בו גרעיני חיטה וכמו שכתב הרמ"א (סי' תסה סעי' ג) ויש להיזהר שלא להבהב עופות בקשין שמא יהיו שם חיטים או דגן מחומץ. ואם כך כתב הרמ"א לגבי הבהב בקש בבית, שמסתמא המהבהב רואה את אשר לפניו, וזהו רק זהירות וחשש רחוק שיהיו שם חיטים, [ראה בנו"כ], ק"ו כאשר מדובר בכמויות גדולות של קש, שמאוד מסתבר שיהיה בקש חיטים מחומצות.

אולם דבר זה אינו גורם אף לסרך שאלה כלפי אכילת הפטריות בפסח, שהרי קש זה עבר תהליכים שנדמה שלא יוותר בהם מיני דגן, וגם אם נותר בהם מיני דגן נפסלו מאכילת כלב, ומבואר בשו"ע (סי' תמב סעי' ט) חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת כלב וכו', מותר לקיימו בפסח, ועיין במשנ"ב דאף איסור אכילתו כמות שהוא הוא מדין אחשיבה, ומדברנן.

ויתרה מזאת אותו חמץ שנפסל מאכילת כלב אם נפל ממנו לתוך מאכל אין איסור לאכול המאכל. וא"כ מצע זה שפסל מאכילת כלב קודם שתילת הנבג בתוכו, ודאי שפטריה הגדלה בו מותרת באכילה.

להלכה למעשה הורה מרן רבינו, שלכתחילה פטריות שאנו מבקשים ליתן להם כשרות לפסח אין לגדלם ב"נבג של חיטה", אלא על דוחן או קטנית, וטעם דבריו שיש ספק כיצד להגדיר פטריה הגדלה על חמץ, הוראה זו היתה על דרך של לכתחילה, אולם מאידך גיסא כאשר בא חנווני שביקש למכור בפסח פטריות שגדלו על חיטה ולהחשיבם ככשרים לפסח, אמר רבינו שא"א למונעו.

